

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה כח: דיני כוס פגום

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כח: דיני כוס פגום

*

רקע

הגמ' אומרת שאין לברך ברכת המזון על כוס פגום. הגמ' מקצרת מאוד בדין זה, וגדריו מתבררים בדברי הראשונים.

מקורות

- א. גמ' נב. "וסברי ב"ש ברכת המזון טעונה כוס... תרי תנאי וליבא דב"ש"
 ב. פסחים קה: "תניא הנכנס לביתו במוצאי שבת... ומשלשן כולן לאחריו"
 פסחים קה: -קו. "שמע מינה מיהא מתני' תמני... אפילו אחביתא פגימא"
 רשב"ם קו. ד"ה קפיד אכסא פגימא; תוס' ד"ה קפיד
 ג. תוס' ד"ה טעמו
 רא"ש סי' ב, "ומה שאינו מבדיל ושותה הימנו מעט... ומוזגו למחר להשלימו לכשיעור"
 מרדכי סי' קפג
 טור סי' קפב, "ואם אין יין מצוי באותו מקום..."
 ד. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הט"ז והשגת הראב"ד
 ה. שו"ע סי' קפב סע' ג-ז, ומשנה ברורה

טור סי' קפב, "וצריך שלא יהיה פגום..."

וצריך שלא יהא פגום, כדאמרינן בפרק ערבי פסחים: שמע מינה טעמו פגמו, ר' יעקב בר אידי קפיד אכסא פגימא רב שישא בר אידי קפיד אחצבא פגימא. ודוקא ששתה ממנו אבל אם שפך ממנו לכלי אחר לא חשיב פגום. ופירש רשב"ם דוקא לכתחלה קפיד אבל מי שאין לו אלא כוס פגום יכול לקדש עליו. ורבינו יואל כתב דאפילו בדיעבד שאין לו אחר אין לברך עליו. והר"מ מרוטנבורג היה נוהג לברך עליו בשעת הדחק, וכתב עוד, שאם החזירו מיין של כוס פגום לתוך הקנקן שאין לחוש כלל מלברך על היין שבקנקן משום דקמא קמא בטיל. ויש נוהגין להוסיף על כוס פגום מעט יין לתקנו בכך, וכן יש בירושלמי [פ"ז ה"ה (נה:)]. ויש אומרים דאפילו על ידי מים (שמוסיפין בו) מיתקן. ויש שנותנין בו מעט פירורין של פת ואומרים שמיתקן בכך, ומנהג של שוטים הוא ואין לו סמך ולא ראייה.

הסבר הסוגיה

[גמ' נב.]

טעמו [לכוס של ברכה] פגמו.

הגמ' אומרת שטעימה מכוס של ברכה פוגמת אותו, ואין היין ראוי לכוס של ברכה. הגמ' בפסחים [קה:]: מדייקת דין זה מברייטא. הרמב"ם פוסק דין זה בהלכות שבת [פכ"ט הט"ז]: "כלי שהיה מלא יין אפילו מחזיק כמה רביעיות אם שתה ממנו מעט הרי זה פגמו ונפסל

ואין מקדשין על השאר מפני שהוא כשיורי כוסות". הראב"ד משיג: "ודוקא מן הכוס עצמו". המגיד משנה כותב שדברי הראב"ד סתומים, וניתן להבינם בשתי דרכים:

א. רק שתייה מהכוס פוגמת את היין, אך אם מזג מעט ממנו לכוס אחר או לתוך ידו ושטה, היין שבכוס אינו פגום.

ב. היין אינו פגום אלא כשהוא בכוס שנפגם, אך אם שטה מעט יין מהכוס ומזג את השאר לכלי אחר - היין אינו פגום. המגיד משנה מוסיף שהדרך הראשונה פשוטה, וגם הרמב"ם מסכים לה¹, הדרך השנייה אינה נכונה לדעתו, והיין נשאר פגום אף כשמוזגים אותו לכלי אחר.

לפי הדרך השנייה בהסבר דברי המגיד משנה, המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד היא במהות דין כוס פגום. לדעת הרמב"ם הדין הוא דין ביין, יין ששתו ממנו הוא "שיירי כוסות" ואין לקדש או להבדיל על יין זה. לדעת הראב"ד הדין הוא דין בכוס, כוס ששתו ממנו אינו ראוי לקידוש והבדלה, ולכן מזיגת היין לכוס אחר, מכשירתו.

הרמב"ם משמיט את דין פגימת כוס בהלכות כוס של ברכת המזון, ומביאו בהלכות קידוש בלבד, וזאת אף שבגמ' [נב.] מפורש שיין פגום פסול אף לברכת המזון. נראה לפרש, שלמאן דאמר שברכת המזון טעונה כוס, יין פגום פסול, אך הרמב"ם פוסק שברכת המזון אינה טעונה כוס, וברכה על הכוס היא רק מנהג דרך ארץ ושבח הברכה בלבד, ולפיכך כשרה אף ביין פגום.

הרשב"ם [פסחים קו. ד"ה קפיד אכסא פגימא] סובר, שטעימה פוגמת לכתחילה בלבד, אבל אם אין יין אחר ניתן לברך אף על כוס פגום. תוס' חולקים על הרשב"ם, אך הם מתירים לסמוך עליו בשעת הדחק. רבינו יואל [מובא בראבי"ה ח"ב סי' תקיד, ובטור סי' קפב] סובר שפגימה מעכבת גם בדיעבד ואין לברך על הפגום אף כשאין לו יין אחר.

נחלקו הראשונים כיצד מתקנים יין פגום. הרא"ש [סי' ב] מביא ירושלמי [פ"ז ה"ה (נה:)] שממנו משמע כי ניתן לתקן כוס פגום על ידי הוספת מעט יין או אפילו מים. יין פגום פסול מפני שהוא "שיורי כוסות", ולכן הוספת מעט יין מפקיעה ממנו שם "שיריים". המרדכי [סי' קפג] מביא שבצרפת סברו שלא ניתן לתקן יין פגום על ידי הוספה של מעט יין, וכך מביא הב"ח [סי' קפב סע' א-ב ד"ה והר"ם מרוטנבורק] בשם המהר"ם מרוטנבורג. הב"ח מסביר, כי היין שמוסיפים לתוך היין הפגום בטל ברוב, ואף הוא נפגם.

הטור [סי' קפב] מביא בשם המהר"ם מרוטנבורג, שניתן לתקן את פגימת היין על ידי מזיגתו לקנקן, מפני "שקמא קמא בטיל". בדברי המהר"ם מרוטנבורג שני חידושים: א. למרות שאסור לבטל איסורים לכתחילה, כאן מותר לבטל לכתחילה. היין אינו אסור אלא

¹ דין זה מפורש בטור, אך הרשב"א [ד"ה תרי לא הוי, הביאו הבית יוסף סי' קפב סע' ג ד"ה ומ"ש רבינו ודוקא שטה ממנו] מביא שהראב"ד חולק על כך.

פגום, ופגימה ניתן לבטל לכתחילה. ב. ניתן לבטל את היין הפגום אף כשאין בקנקן ששים כנגדו, שכן היין הפגום בטל קמא קמא.

להלכה פוסק הב"ח [שם], כי כיוון שיש מחלוקת ראשונים כיצד לתקן את הפגימה של היין, יש לתקן בשתי הדרכים: יש להוסיף מעט יין לכוס, כדי לתקן את הפגימה לפי שיטת הרא"ש, ואחר כך למזוג את כל הכוס לקנקן מעט מעט, וכך לתקן את הפגימה לפי שיטת המהר"ם מרוטנברג.

סיכום

הגמ' אומרת שטעימה מיין שבכוס פוגמת, ואין לקדש, להבריל ולברך ברכת המזון על כוס יין זה. נחלקו הראשונים במהות הדין, בגרריו וביכולת לתקן יין פגום. רוב הראשונים סוברים שטעימה פוגמת את היין, המוגדר כשיירי כוסות, והראב"ד, לפי הסברו השני של המגיד משנה, סובר שטעימה פוגמת את הכוס, אך ניתן למזוג את שארית היין לכוס אחרת ולברך עליו. הרשב"ם סובר שאם יש לו רק יין פגום יכול לברך עליו, ואילו רבינו יואל סובר שאין לברך על יין פגום אף כשאין לו יין אחר. הרא"ש סובר שניתן לתקן את היין הפגום על ידי הוספה של יין או של מים, ואילו המהר"ם מרוטנברג אומר שניתן לתקן את היין הפגום על ידי מזיגתו לקנקן.

הלכה

השו"ע [סי' קפב סע' ג, ז] פוסק שאין לברך ברכת המזון על כוס פגום אלא בשעת הדחק. לגבי תיקון הפגימה פוסק השו"ע [סע' ו] גם כרא"ש, שניתן לתקן הפגימה על ידי הוספת מעט יין או אפילו מים לכוס, וגם כשיטת המהר"ם מרוטנברג, שאם החזיר את היין לקנקן היין שבקנקן כשר [סע' ה]. המשנה ברורה [סקכ"ז]. מקור הדין מהמגן אברהם [סק"ט] פוסק, שהתיקון של המהר"ם מועיל רק בדיעבד, והתיקון של הרא"ש מועיל אף לכתחילה, אבל עדיף לעשות את שני התיקונים כשיטת הב"ח. המשנה ברורה [סקכ"ח] מוסיף את פסק המגן אברהם [סק"ט] שניתן לבטל את היין שבכוס בתוך היין שבקנקן רק אם כמות היין שבקנקן גדולה יותר מכמות היין שבכוס, ואין צריך לשפוך מעט מעט [שער הציון אות כד].